
Butlletí

del

Centre Excursionista de Catalunya

- CLUB ALPI CATALA -

Rocabruna

Els Senyors

EL castell de Rocabruna pertangué successivament als Senyors de Besora, Cervià, Llers, Rocabertí, Desbach (o des Bach) i Descatllar (o des Catllar) (1).

Des Bach i des Catllar equivalen a del Bach i del Catllar. Bach i Catllar són dos llocs propers a Rocabruna. Precisament el senyor Pere des Bach, senyor de Rocabruna i del castell de la vall del Bach, al qual ell donà nom en adquirir-lo, en retirar-se després d'unes aventures guerreres (1309), fou també senyor, per donació que li'n féu la seva mare, del castell de La Roca (Vilallonga-Camprodon). Ell és qui juntà els dos senyorius de Roca i Pruna (que fou potser, com ja tinc dit, la formació del nom de la població de Rocabruna).

Copio a continuació alguns noms i dates de senyors del castell de Rocabruna que publicà *El Muntanyenc* de Camprodon (gener de 1928) sense nom d'autor ni procedència; sembla, per això, que són de les *Notícies Històriques* de Montsalvatge:

(1) Aquests cognoms es troben escrits de formes diferents; l'ordre cronològic i de formació és el següent: del Bach, dez Bach, des Bach, Desbach. Igualment amb el Descatllar.

Pere	any	986
Raimond Adalbert	»	1111-1112
Guillem Gaudred	»	1117-1131
Godofred	»	1158
Arnald	»	1198-1209
Guillem de Cervià	»	1258
Emergald de Cervià	»	1258 el vengué
Raimond de Milany	»	1258
Marquesa	»	1279
Jaume de Besora	»	1279-1308
Pere de Rocabruna	»	1320-1354
Dalmau de Rocabruna	»	1366
Ramon de Rocabruna	»	1377
Dalmau de Rocabruna	»	1399-1447

Senyors des Bach que foren més tard senyors de Rocabruna:

Pere des Bach	any	1309
Pere Desbach	»	1469-1477
Pere de Bach	»	1532

A primers del segle xvii va passar el castell de Rocabruna a poder de la família Descatllar, en virtut del casament d'una germana de Pere de Bach amb un Descatllar que els posseïa encara en 1612.

Aquest fou el Lluís Descatllar, del qual hem parlat, que féu donació dels comuns als veïns del poble de Rocabruna.

«Les famílies Desbach i Descatllar - diu Cèsar A. Torras - havien ajuntat molts altres títols, com el marquesat de Besora i el comtat de Santa Coloma, al senyoriu de Rocabruna.» (*Comarca de Camprodon*, fol. 91).

Recordo haver llegit que fou donat pel rei Joan II a Francesc Verntallat; no he sabut trobar-ho en cap bona font. Precisament tinc a la vista *Los Fueros de Cataluña* de Josep Coroleu i Josep Pella i Forgas - Barcelona 1878, - i en la pàgina 84 es detallen els béns concedits per Joan II a *su amado y fiel capitán en el Principado de Cataluña Francisco Verntallat*, i entre els llocs i drets donats no figura el nom de Rocabruna ni de res que indirectament pugui lligar-s'hi.

POBLACIONS DESAPAREGUDES

Oliva - Nou Sants

Al coll de la Boixeda, en un planer que hi ha a la dreta, de cara a França, i en una extensió que ve cap a l'actual camí i per tota la boixeda que li dona nom, i a l'esquerra, cap a la casa dita La Boixeda, existia, segons sembla d'alguna dada de l'arxiu parroquial, una població anomenada *Els Nou Sants*. (Vegeu nota 2 al final).

Realment s'hi ha trobat en diferents explicacions i obertura de camins una necròpolis, que si bé no contenia inscripcions en cap de les moltes lloses trobades (els ossos foren portats al cementiri de Rocabruna), eren, però, iguals a uns rajols amb ossos trobats a les immediacions de l'església de Rocabruna, iguals també que una tomba trobada al peu d'un arbre al lloc dit La Verneda, ben distant per cert, i encara iguals a un tipus de tomba trobat a les proximitats de la capella del Coral (vessant francès), la qual capella, l'any 1440, pertanyia encara a una població anomenada Miralles (Miralles) avui desapareguda també.

De l'emplaçament de la població d'Els Nou Sants a la de Miralles hi ha una hora i mitja de camí, totes dues poblacions foren a prop i visibles des del camí gallo-romà (actualment dit camí de França) en un dels punts més franquejables del Pirineu. El millor pas després del Panissars, camí utilitzat a través dels segles per diferents races i flagellat per innumbrables guerres. Aquestes dues poblacions foren contemporànies, des de molts segles enera, com ho demostra la idèntica construcció de les tombes primitives. Ambdues avui són desaparegudes. Com han desaparegut? Un terratrèmol? Una guerra? La desaparició fou a mitjan segle xv.

Si fou una guerra, la que motivà el pacte de Joan II cedint el Rosselló a França i l'heroica lluita que seguí quan, jurat novament, volgué recobrar-lo, podria ésser la data de la destrucció d'aquesta població, i d'Avellanadell, població fronterera igualment del comtat de Besalú, i Miralles, fronterera del comtat del Rosselló, que tingueren d'aguantar probablement les primeres i més fortes lluites per la reconquesta.

És de notar que l'època immediata (1450-1532) és la més pobra en detalls dels habitants d'aquests cims. I del castell mateix, de Pere Desbach, senyor del castell, en aquell temps (1469-1477) se sap tan poca cosa que no és possible formar-li més que una modesta biografia. Això sembla demostrar com degueren fer-se sentir

les lluites en aquella regió. Del 1447, Dalmau de Rocabrúna, fins a 1532, Pere de Bach, no apareix la quantitat lògica de detalls de Pere Desbach que va existir entre aquells dos senyors i que fou en el temps de les lluites per la possessió del Rosselló i probable de la desaparició de les poblacions d'Els Nou Sants, Miralles i Avellanadell; i la reedificació de l'església de Rocabrúna feta als 1469-1477, ens diu que probablement en aquella data fou també destruïda.

Per afirmar la tesi d'una guerra, cal observar que «Bach de Rocabrúna junt amb Verntallat, Ferrer i Vilacetrú, amb un contingent de 700 homes o poc més, remenses, dominaven per complet les altes terres, fatigaven les viles amb sorpreses i bloqueigs; intentant entrar per assalt a Sant Joan de les Abadesses, a Camprodon destruïren, a Olot cremaren algunes cases fora de murs, i al peu de la muralla de Ripoll sostingueren furiosos combats» (Pella i Forgas, *Historia del Ampurdán*, fol. 676).

La població que anomenem avui, assenyalant les seves ruïnes, Els Nou Sants, no pot ésser altra que la que assenjala Montsalvatge en el *Mapa del Condado de Besalú (Noticias Históricas, Geografía)* amb el nom d'Oliva.

Segons recerques que he fet, Els Nou Sants és el nom donat al lloc amb motiu d'una creu que varen posar-hi per haver-hi trobat unes sepultures, que degueren ésser nou, i a pesar que la tradició assenjala la població amb el nom d'Els Nou Sants, les ruïnes no crec que siguin altres que les d'Oliva. Precisament, segons documents existents a la Delegació d'Hisenda de Girona, es troba que Oliva i Rocabrúna confrontaven precisament per aquell lloc.

De les desferres de la població és feta la paret que clou una part d'arbres i prat que hi ha encara avui a La Boixeda pròpiament dita.

Al camí que va cap a la casa dita La Boixeda, he trobat encara lloses de pissarra i ossos.

«El 15 de maig del 1427 (Botet i Sisó, *Geografía General de Catalunya*, fol. 709) fou destruïda totalment la vila d'Olot per un terratrèmol que es repetí l'any següent, i causà moltes víctimes i acabà d'arruïnar els habitants.» «Quan les pertorbacions del regnat de Joan II, Olot, situada en la comarca de Bas, que amb la vall d'Hostoles era el focus dels remenses sublevats i adherits al rei, seguí el partit d'aquest, i fou presa i saquejada per les forces catalanes

en abril de 1463, i sofrí durant el temps que durà la guerra greus perjudicis.» (Ibid.).

Tinc notícia encara d'un fort terratrèmol que causà estralls a Olot i Girona en 1404 (Rahola, *La Ciutat de Girona*, vol. I, fol. 60).

Miralles

Entre la casa dita de Valldequès (Vall de Kes) i la dita Costa de Munt, en el primer vessant francès del Vallespir, hi ha uns cingles gegants dessorats els quals passa un petit rierol, i al costat d'aquests cingles, entre les dues cases esmentades, hi ha una muntanyeta de terra, com sobreposada, que em fou assenyalada per un home del país com la tomba de la població de Miralles (Miralias), colgada per un terratrèmol.

La vila de Miralles està limitada pel territori de Serrallonga, per la vila de Avellanadell, per la cresta de coll d'Ares i per la vila de Prados (Prats de Molló). (Arxiu de la Delegació d'Hisenda de Girona).

Tant l'església de Miralles com el santuari del Coral depenien de l'abat de Camprodon (Arxiu citat).

Hi ha historiador que suposa que mai no ha existit una població compacta amb el nom de Miralles, i diu que aquest nom era l'antic de la capella del Coral (Cor-Alt, segons ell). Aquest senyor tanmateix no es fixà que ell, sens cercar més lluny, cita documents on s'anomenen alhora com a dues coses existents i diferents la capella del Coral i la vila de Miralles.

Aquest document diu «El 12 de Maig de 1392 Bernat Casadellà, d'Avellanadell, de la Vall (o conca) de Prats i de Sant Felix de Rocabruna, ven a B. Brugat domer de la capella del Coral una peça de terra situada a la vila de Miralles» (Abbé Gibrat, *Notre Dame du Coral*, Ceret, 1925, fol. 30).

En 1440 hi ha actes en l'arxiu municipal de Prats de Molló, d'acords presos per l'Ajuntament de la vila de Miralles.

El fet que tretze anys després dels més forts i més importants terratrèmols de què tenim notícia i que «s'estengueren els seus efectes destructors de Núria al mar», prenguéssin acord l'Ajuntament de Miralles, no vol pas justificar la certesa que aquesta vila no fos destruïda amb anterioritat. Al nostre judici, la part que pogué desaparèixer de la població és el nucli de cases que es trobava reunit, l'extensió del qual no crec tanmateix que fos molta. Una bona part de Miralles podia quedar, quedà, més ben dit, disseminada per

les costes i valls veïnes. Això no vol dir que no s'anés despoblant pels efectes de la catàstrofe i les guerres, que portaren una vida miserable a les cases masa aïllades; i en disminuir el nombre de cases habitades es degué dissoldre el municipi i la resta de població s'adherí a un altre. Això podia ésser naturalment tretze anys més tard o més.

Tinc notícia de les següents masies que foren de Miralles i que avui encara existeixen: Valldequés, Costa de Dalt, Casot de l'Anglada, Cortal i can Molins.

La vila de Miralles es anomenada en el document CXCI de la collecció diplomàtica del Comtat de Besalú de Montsalvatge, de la següent forma: *Et est ipsus alodus in comitatu Valle Asperi in villa que dicunt Miralles.*

Mirant des de l'ermita del Coral, el massís que baixa de coll d'Ares fins al peu de la ribera que segueix per sota el Coral i s'estén envers les terres de Serrallonga, es pot comprovar que el massís presenta una mostra ben palesa de la catàstrofe sísmica. De tots els pics que es veuen des d'allí baixen els ramals de la carena més o menys pronunciadament, però sens desnivells sobtats. Tots els que baixen de coll d'Ares presenten aquesta característica més marcada; vénen completament llisos, però el ramal que passa per entre les cases de Valldequés i Costa de Dalt, es veu trencat pel mig i a l'indret d'aquestes dues cases aproximadament, es nota un fort desnivell, i la marcada precipitació de terres que han deixat uns cingles trencats i ruïnosos al seu dessobre. El fet sísmic en tot cas, és innegable, i crec que seria un dels dos que registra Montsalvatge en la *Historia de Besalú*, vol. I, fol. 200, i que assenyala als anys 1427 i 1428, els desastres del qual diu que s'estengueren de Núria a la mar.

De totes maneres podem afirmar que aquests cims foren molt més poblats del que ho són actualment, i que la despoblació fou brusca i general, car en una extensió de pocs mils metres entorn de Rocabrúna desaparagueren tres poblacions a mitjan segle xv, i poc després (1460) s'edificava una església a Rocabrúna. Això fa probable que l'anterior fos destruïda per la mateixa força que anorrea les poblacions.

Aquesta vall que rodeja el castell de Rocabrúna, clau d'una vastíssima extensió del Pireneu, vigilant atent i fortíssim en un punt molt franquejable i prop d'un camí de força importància històrica; aquesta vall cada dia més deshabitada, entra al segle xv essent una de les contrades més importants de Catalunya.

LES COVES

Tuta dels Maimons

Sota la cinglera del coll Sa Mola, al davant de La Guardiola, està situada aquesta cova.

És gran; de 12 x 8 metres aproximadament en la nau d'entrada, i després, un llarg corredor amb diferents reconades, que amb un fort desnivell li dóna sortida per la part alta de la cinglera.

Al fons, entrant per la «Porta» gran, que ve davant mateix de la casa dita La Guardiola, hi ha hagut l'ensorrada d'una gran pedra i com a dos metres cúbics de terra. Aquesta roca està situada al lloc senyalat amb una creu (x), i ha anat acumulant terres i pedres que la pluja ha fet baixar de la part alta de la cova.

Tota plegada dóna la sensació del desgavell.

El portal sembla una portallada aràbiga, i als volts d'ell es noten sotets de trets. Al peu de l'entrada, les roques estan molt esmolades i són d'un viu color rogenc.

Des d'allí es domina tota la ribera i la falda del coll de Mal Rem; és un mirador esplèndid.

Entrant cap a l'esquerra, al costat de la roca despresada del sostre, hi ha uns forats amb unes curioses combinacions, que podrien fer-se servir de rebost o de bufet si avui haguéssim d'habitar-hi.

Les dues XX senyalen l'acumulació de terres i pedres petites que l'aigua hi apila.

No s'ha trobat terrissa superficialment ni en una petita excavació feta. Una excavació metòdica en aquesta cova seria difícil, puix ha estat molt trasbalsada.

És, per això, la que presenta millors condicions per habitar-hi.

En aquesta cinglera sembla que hi ha tres coves; no he sabut trobar més que la dels Maimons i la que anoto a continuació.

Fig. 1
Cova dels Maimons (planta)

Tuta de l'avi Janot

Aquesta cova, si algú sabia que existia, ningú no sabia on estava situada ni el camí per a cercar-la. El meu guia, de 70 anys, diu: «La tuta que ara visitarem és quasi de la família, ja que en ella anaven a amagar el menjar durant la guerra amb els francesos, que prenien tot el que tenien a les cases, el meu pare i altres avantpassats; hi portaven a guardar les penques de cansalada, pernils i llonganisses, i aquí a la tuta no ho trobaven.

L'última vegada que hi vaig estar - continuà l'avi - vaig veure passar En Savalls amb una senyora dalt de cavall, de dret cap a França, i no l'he vist mai més».

Això va augmentar el meu interès. Fóra una cova que no hauria remenat mai ningú, almenys per fer excavacions, i, si tenia quelcom, es prestaria a un estudi metòdic.

Vàrem baixar-hi. Hi ha deu minuts de camí perillosíssim, tenint als peus un fort precipici; en deu minuts es baixen uns 50 metres.

L'últim pas, abans de posar els peus a la cova, és el més difícil; hi ha un buit de mig metre i un hom no pot agafar-se més que a un boix petit.

Vaig quedar satisfet de baixar a aquesta cova. Hi ha més probabilitat de trobar-hi quelcom que a la dels Maimons; aquesta no

ha estat gens remenada, té la forma d'una Y allargassada, millor dit, és un corredor d'un a dos metres d'ample que després de deu o dotze metres es bifurca en dues cambres; la cambra A és com un ou de quatre metres de fons per tres d'ample, molt lliseta i polida; la cambra B té un metre més de llargada, però no és tan polideta i és més baixa de sostre, ja que en la part més alta (entrada) té un metre i va disminuint regularment fins arribar a tres dits de terra; a aquesta altura es comunica amb la cambra A, però amb un pas que avui no podria utilitzar-se per passar-hi un home.

Aquesta comunicació, en la visita que vaig fer-hi amb l'avi, no

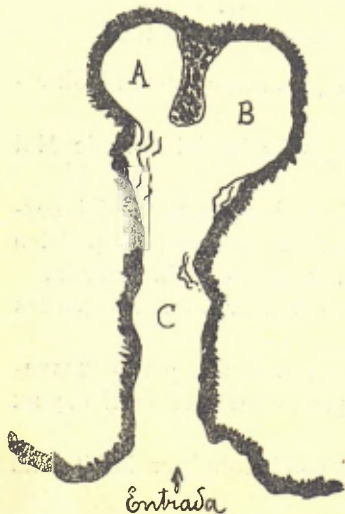

Fig. 2
Cova de l'avi Janot (planta)

Cl. M. Hoces

ROCABRUNA: COVA DE L'AVI JANOT (ENTRADA)

ROCABRUNA: COVA DELS MAIMONS (ENTRADA)

Cl. M. Bross

ROCABRUNA: MATERIAL PREHISTORIC

ESCUT DE LA FAMÍLIA
ROCABRUNA

NOTABLE PEDRA AMB ARMES (DE L'ABAT
OLIVA?) A L'ERMITA DE N. D. DEL CORAL

vaig trobar-la, fou trobada per l'amic Pere Planes i el Dr. J. de C. Serra i Ràfols en una visita feta pocs dies després, en la qual el Dr. Serra Ràfols va trobar-hi una moneda de Barcelona del 1647 que, puix va tenir l'atenció de donar-me-la, forma part de la meua col·lecció.

És l'única cosa que vàrem trobar-hi.

De prehistòria, res; una petita excavació no donà cap resultat.

Si de cas, les terres que puguin haver entrat hauran tapat el que pogués haver-hi.

L'entrada a la cambra A és defensada per unes roquetes, i la de la cambra B és planera de manera que si, durant els segles, els aiguats hi han fet entrar alguna quantitat de terra, dubto que hagi pogut passar de la part més ampla del corredor C; però, fins suposant que hagi pogut arribar a la cambra B, és molt difícil que hagi arribat a la cambra A.

La cambra B té la terra més tova que la A, i sembla que hagi estat més baixa de sòl que no és.

Hi ha, en diferents llocs de la cova, estalagmites i estalactites de meravellosos aspectes i colors, encara que d'aigua avui es pot dir que no n'hi cau. Gotes i encara poques.

Està coberta completament de tosca, amb diverses capes més o menys clares, però predominant el to blanquinós. Inclús a terra es fa una lleugera crosta de tosca; en la cambra A, més forta que en la cambra B.

Les tutes de sota el castell

Darrera mateix de la casa dita El Castell (sota el castell en direcció a Baget), casa avui arruïnada, hi ha dues coves. L'una després d'una entrada de 1'50 metres d'alt per 0'60 metres d'ample,

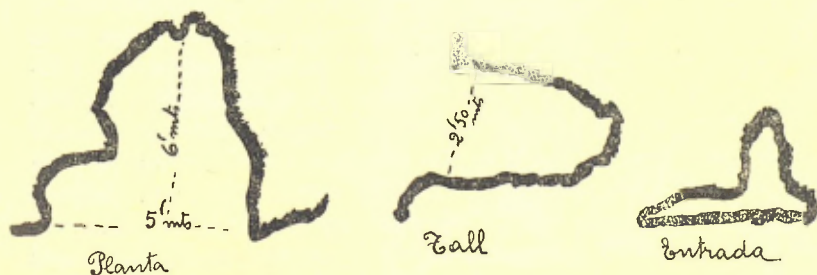

Fig. 3

Cova sub-occidental del Castell davant de can Planes

molt regular, ve a dins formada cap a l'esquerra en una cova d'uns 7 metres de llarg amb dos plans, un de normal de dos metres d'ample, i un altre d'irregular que s'enfila roca amunt en direcció a la segona cova, sense arribar-hi, per això, a comunicar.

Aquesta segona cova, a uns deu metres cap a l'esquerra, és petita i plena de brossa.

Donant la volta pel cantó sud del castell, trobarem dues coves més: una sota les torres de la muralla del castell, que no he vist, i l'altra més avall, davant mateix de can Planes, la qual detallo en la fig. 3. És bastant gran i sembla que no ha estat gens remenada. Hi ha molta humitat i molts cargols. Penso excavar-la més endavant.

Tutes als esqueis de can Planes

Des de can Planes hi ha un camí que puja als Esqueis i va a passar per l'únic lloc en què hi ha vegetació, que traspassa la primera de les muralles que presenten els roquissers.

A mesura que s'enfila, hom veu més a prop dos forats, que queden a l'esquerra, enmig de l'espadat. Una d'aquestes coves la qual es pot veure amb uns binocles, no és gaire profunda. Anar-hi és quasi impossible; caldria una expedició ben organitzada, amb escales de corda. Seguint damunt del terraplè de la faixa de vegetació, continuació del bosc que hem travessat, hom troba tot seguit la segona barrera que posen els esqueis i veu també una cova petita de difícil accés.

Donant la volta als cingles, a la part diametralment oposada a aquesta petita cova n'hi ha una altra les mides de la qual dono en la fig. 4. És plena de pedres i brossa. És probable que aquesta cova, tenint com té inclinació cap avall, comunicqués amb la de l'altre costat que és un poc més baixa.

Fig. 4

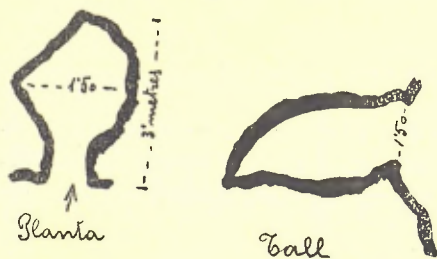
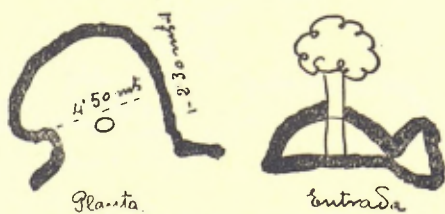

Fig. 5

Coves als esqueis de can Planes

Seguint carena amunt

pels roquissers, sense gran esforç veurem pel cantó dels cingles que ve de cara al poble, un gros roure, la soca del qual s'escau al bell mig de l'entrada d'una cova poc alta de sostre, les mides de la qual dono en la fig. 5.

Hi ha roca per tots quatre costats, i al sòl, mig pam de terra argilosa.

No hi ha probabilitat de trobar res, perquè no hi ha res per excavar o molt poc. En tot cas, fóra a la terra d'allí els voïts, que és un recó molt triat.

Cap a la primera renglera de cingles, una mica més cap al cim, hi ha en un corriol que passa al peu del precipici, tres coves de rengle. La primera és una mena de pou que puja roca amunt amb una mica d'inclinació: té tota la forma d'un pou, arrodonit i de la mida dels pous corrents; només que en lloc d'anar avall va amunt. Amida uns tres metres.

La segona cova és un corredor d'un metre d'ample per poc més de quatre metres de llargada, ambdues parets laterals inclinades cap a Ponent. Aquesta, com totes, no té cap resta de terrissa a la superfície; penso, però, excavar-la més endavant.

Ara una observació. La majoria de les coves tenen un pòsit argilós, que hi porten una classe rara de cargols. En aquesta cova la quantitat d'argila que hi han portat és considerable: quasi m'a-treveixo a dir deu centímetres en tota l'extensió del sòl.

De cargols d'aquests, n'hi ha en totes les altres coves menys a la de l'avi Janot.

La tercera cova és al costat mateix de les altres dues. Petita, sense una fesomia remarcable; però totes tres juntes, i el lloc on estan situades els dona l'aire d'una veritable fortalesa. Es domina tota la vall de Rocabruna i els cims, cap a França.

Pujant de can Planes cap a Font Ramut, es passa pel bosc on suara neixen pins, sense record que mai n'hi haguessin hagut. Hom s'enfila cap als Esqueis, el mateix camí de Font Ramut hi porta, i, un cop s'ha passat el primer rengle de cingles, es puja un centenar de metres, i un poc cap a la dreta es dibuixen uns merlets de roques. En enfilar-se damunt d'una roca llisa, de set o vuit pams, hom veu una mata amb un forat al darrera. És un poc difícil però s'hi entra bé. La cova, amb força variacions d'estalactites, té una forma oval, d'uns 7 metres cúbics, si bé la seva capacitat ha d'ésser força major, ja que al sòl hi ha gran quantitat de pedres i terra. Seria convenient excavar-la, però hi ha molta feina i es necessita

ésser tres, almenys. Dificulta encara el treball una legió de rats-penats, que molesten força.

Hi ha, a la dreta entrant, una derivació profunda, igualment plena de terra i pedres. Segons referències d'una persona vivent encara, quan era criatura (fa uns 50 anys), cap allà dins s'hi passava. Sembla confirmar-ho el fet que un home, quan la guerra carlista, s'hi amagava i, ficant-se per un ramal de la cova, anava a sortir a dalt dels esqueis des d'on veia casa seva, que és a la part oposada. Té d'ésser cert això, perquè els rats-penats es figuren per diversos forats petits, i a dins d'aquells caus se sent una forta fressa, que sembla que hi revolotegen lliurement, i per la banda de fora de la cova, cap al cim dels roquissers, hi ha altres forats, i en surten també rats-penats.

En la part d'aquesta cova que es pot visitar actualment, hi ha edificació prehistòrica, o sigui, l'home prehistòric hi va viure, la va completar i la va millorar amb elements de defensa.

La part d'entrada a la cova quedava a la vista i hi foren col·locats uns carreus que he comparat, crec que amb justesa, als que es poden admirar a les muralles ciclòpies. Les dimensions, el tallat, la col·locació, la manera d'acomodar-hi un petit bloc per tapar una concavitat de la roca, tot plegat m'ha fet trobar en aquelles pedres l'obra d'un poble primitiu. L'entrada també ve molt tapada per una gran pedra que sembla que un hom l'hagi de girar per entrar. Cal, però, despenyar-se per sobre d'aquesta roca, i des de dintre un hom pot admirar una grossa porció de territori sense por d'ésser vist; és un punt d'observació admirable.

És difícil de trobar; cercant-la hi passareu per sobre o pel costat deu vegades i no la veureu.

Com deixo escrit, hi ha una abundància de coves que, no trobant-hi res d'important, queden desvaloritzades. L'abundància de destrals de sílex i de pedra demostra que en unes o altres visqué l'home prehistòric, i, per tant, en unes o altres hi deu haver quelcom, car fóra innocent de creure que la conclusió d'A. Luchaire, que en l'estudi detingut de les coves del Pirineu ha conclòs que les primeres tribus eren viatgeres, (*Etudes sur les idiomes pyrénéens de la région française*, París, 1879) pogués arribar a una edat gaire avançada, i tampoc no tenim de considerar que les tribus que passessin perdessin les destrals precisament aquí on n'hi ha, per cert, una relativa abundància.

És, doncs, un fet que a pesar de les bones qualitats topogrà-

fiques que per a passar a França presenta aquest lloc, fossin aprofitades per l'home prehistòric, un dia les tribus deixant o no deixant d'ésser nòmades varen establir-se en aquests paratges i per tant utilitzaren l'abundància de coves existents.

Hi ha a Rocabruna la tradició que havia estat ciutat. (Segurament un dret de ciutadania que tingueren moltes poblacions catalanes). És per aquesta tradició que, irònicament davant les seves 17 coves, l'he anomenat una petita ciutat prehistòrica (1).

A Roca sa Beia

Per enfilar-vos al cim de Roca sa Beia podeu seguir el camí que des de la «carretera» (camí de carro) va del coll de la Boixeda cap a Rocabruna i s'enfila cap a la casa dita de Roca sa Beia: A la dreta de la casa hi ha uns roquissers dignes de visitar-se per la grandiositat que tenen llurs blocs trencats, i, més a la dreta encara, uns forats que tenen entre si galeria natural de comunicació subterrània, força difícil de practicar, però que un home primet o un noi poden seguir bé.

Pujant cap al cim pel camí que passa rera la casa en direcció al cim de les grandioses roques, hi ha el veritable motiu de l'excursió.

De l'enorme ossamenta calcària que totes les muntanyes circumdants d'aquesta vall presenten, un tipus característic força interessant és Roca sa Beia, llisa i amb regular vegetació de cim. Es veu trencada de cop per un desnivell de prop de un centenar de metres, que deixa al descobert les masses calcàries característiques de la regió.

Al cim d'aquests enormes blocs la vegetació és força pobre.

Hi ha escampats pel cim sis o set forats que tots semblen formar part d'un gran avenc o ésser-ne ramificacions; dos o tres foren practicables. Donen la sensació d'una zona perillosa on a cada pas hom té por que se li obri un forat d'aquests.

Fóra una imprudència passar-hi un dia de boira o bé de nit.

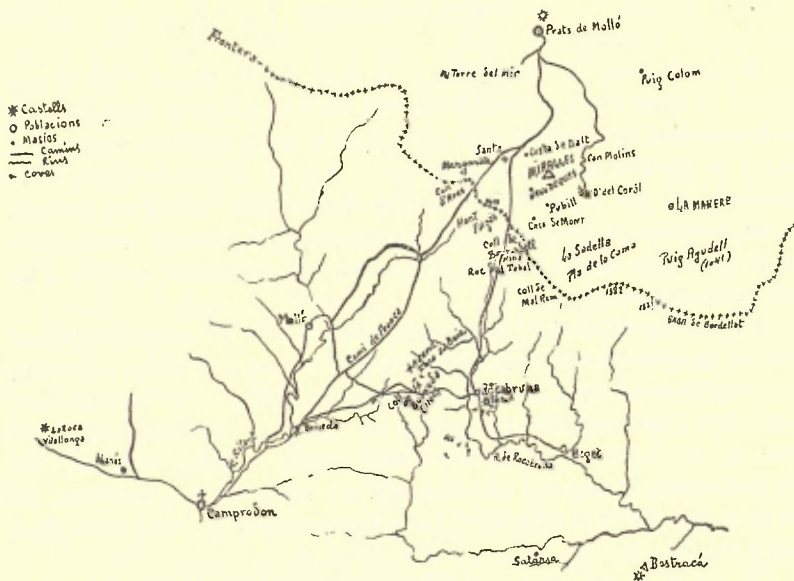
Dos o tres d'aquests forats són practicables per una expedició ben organitzada, amb llargues escales de corda.

Tirant-hi una pedra, en dos d'ells se sent retrucar en les parets 7 ó 8 vegades i per la claredat dels sorolls que fa la pedra en caure hom diria que els espais no són gens petits.

(1) L'estudi i classificació de la totalitat dels materials prehistòrics trobats, serà un treball a part.

Un altre avenç per l'estil hi ha a prop de La Boixeda (al terme de La Boixeda) i de can Pujol, és de la mateixa zona que aquests altres però queda un xic més cap a Camprodon. Cal que siguin molt profunds, car amb els canvis de temperatura a voltes en surt una grossa fumera.

És impossible l'intentar l'exploració d'aquests avenços sense una bona organització amb garanties de reeixir. El que no sigui ben organitzat, és exposar la vida amb la quasi seguretat de no tornar a pujar.

Mapa de la comarca estudiada

Llegendes - Tradicions

A la Tuta dels Maimons es on diuen a la canalleta que van a cercar els infants quan neixen.

Diuen que en temps dels àrabs els habitants del castell varen fer unes mines per baixar al riu a cercar aigua.

A can Soler tenen bales de ferro, massisses, que diuen que procedeixen d'una guerra durant la qual, per ensorrar el castell, varen tenir de situar els canons a sobre els Esqueis per ésser el

cim més proper. I encara així els venia molt just de fer-hi arribar els trets.

No hi falta tampoc la llegenda de l'or.

Al Castell hi ha un bou d'or colgat. És tan ferma la tradició, que una volta un llamp va enderrocar un gran pany de muralla interior, i algú del país va anar-hi a mirar si s'hauria descolgat el valuós bou.

A la Tuta dels Maimons, tal com ja indica el nom, hi sojornen fantasmes.

En dies de vent, surten follets a recórrer aquells cims, embolcallats en un gran llençol. A la casa que els el poguessin prendre, mai més no els faltaria roba.

Diuen els habitants, que Rocabrúna fou una ciutat.

Al cim del puig de Bestracà (Bestracanus 977 i Bestracano 1362) hi havia un castell i sembla que també un convent, que va haver d'esser evacuat, perquè els que hi habitaven, sembla monges, van pecar.

Hi ha restes, efectivament, d'aquestes edificacions, i el més probable és que les abandonessin per les dificultats que presentaria el portar-hi aigua i menjar. Podrien haver estat destruïdes pel terratrèmol de 1427.

Foren abandonades, però, abans, i de les despulles de l'església se'n bastiren algunes esglésies modernes. D'allí procedeix el Crist Majestat de Baget, que és obra, sembla, del segle IX.

Sembla que algú va trobar entre les ruïnes del castell de Rocabrúna un gerro, i, considerant-lo valuós, va cuitar a vendre'l o a amagar-lo.

Hi ha unes tutes a can Pujols de les quals, quan té de fer mal temps, en surt fum. Mai no fallen.

Amb gran serietat, quasi amb aires de respecte i temor, se m'ha parlat de les malifetes dels follets.

Deia una bona dona tota enfutismada: —Sí, riu-te'n, riu-te'n: a la millor sents un gran temperi al corral, baixes i et trobes amb el bestiar destacat (deslligat) o amb les barbes destrenades, i a la millor, si no hi vas, et trobes una cabra escanyada.

Hi ha costum de fer ofrenes a algun Sant, i al final de les misses es posen al peu de la porta amb l'ofrena, à subhastar-la, i el producte és per al rector.

Ofereixen pollastres, caps de porc, llonganisses i fins tocinos sencers.

A la propera ermita del Coral hi ha un Crist i una Verge procedents de la primitiva ermita, que són dos exemplars valuosíssims. Les faccions del Crist fan pensar en un art oriental, si bé jo crec que, a l'igual que la Verge, és un bon exemplar romànic. Potser el Crist assenyala una escaient influència bizantina.

El Crist, dels anomenats Majestat, és probablement del segle XII.

A la mateixa ermita del Coral hi ha una pedra amb les armes (del bisbe Oliva Cabreta (?) de l'abadia de Camprodon, a la qual pertanyia l'ermita. Hi ha a l'escut una òliba i un bàcul.

El 15 d'agost és la festa de l'ermita del Coral. Hom pot admirar-hi la catalanitat de les festes espontànies. Al redós de la taula de la font he sentit cantar cançons nostres, d'amor i patriòtiques, remullades amb el porró.

Es diu que a la mina romana de Les Farreres, hi ha al fons un gran llac, i que a l'altra banda del llac s'hi guarda un tresor.

MANUEL BASSA I ARMENGOL

NOTES

1.—En el document que cito (pàgina 248 de les *Notícies Històriques* de Monsalvatge, volum primer de la *Colecció Diplomàtica del Condado de Besalú*) es parla d'un lloc dit PRUNA, i a voltes Prunera, del terme de Rivelles (Bassegoda) l'església del qual fou dedicada també a Sant Julià, i això podria motivar males interpretacions. Primerament, Sant Julià sembla que estava de moda en aquella època i en aquesta comarca, puix tenim Sant Julià del Mont, Sant Julià de Rivelles, Sant Julià de Valldelbac, Sant Julià de Rocabruna.

La interpretació del document no es presenta categòricament clara, perquè no el dona íntegre. Tanmateix Monsalvatge posa en l'índex Geogràfic «Sant Julià de Rocabruna», i al Mapa del Comtat de Besalú posa PRUNA al lloc on correspon Rocabruna.

2.—Nota - de altre rodalia de Rocabruna en lo añ 1194 a 7 de Maig lo acte d'aquesta rodalia es en poder del Notari Plana en Barcelona al Carrer del Pi. La qual rodalia comença en la Creu de Muxons y devalla serra avall cap en la parroquia del Mas (nou) Sans y agafa lo dret cap a la Quera demunt y de la Quera demunt cap al camí Miradé del Monastir de dit Salarça y troba lo pla de Curbera dret al fons de les Rocas Queras y troba lo pla del Tabal y troba Coll ses Bassas troba Coll de Git y troba lo Coll del Mallol y troba Serra atllà del coll del Mallol, troba lo pla de Ramas, coll de la Massana troba la collada del Coll de Bulufreu y segueix lo aiguavés cap al coll de les Molas, cap al Coll de Bernadell, del coll de Bernadell al Coll de Aras sinó que travessa la vaga del Coll de Bernadell al Coll d'Aras y de la dita collada cap a la Roca del Gall y de la Roca del Gall cap a la creu de Muxons seguint lo aiguavés y dita nota sen porxda Pere Fabrega y Closa lo añ 1248.

Document copiat del *Llibre de Baptismes i OBITS Desporis i Obra*, 1698-1742. De l'arxiu parroquial de Rocabruna.

Barcelona, 25 d'abril de 1932

Tradicions de la Seu de Barcelona

Refranys i dites referents a la Seu i a coses amb ella relacionades (1)

Durar una cosa més que les obres de la Seu. Aquest proverbi es troba en la majoria de les llengües, puix arreu les catedrals han necessitat un gran nombre d'anys per a acabar-se. És també proverbi universal, que no hi ha cap catedral al món que sigui acabada, per ponderar la molta durada que en totes elles han tingut les obres. Per no ésser menys que les altres, la de Barcelona tampoc no ho està, d'acabada, puix, a part d'altres detalls, segons el projecte, el claustre havia de tenir un pis que no va arribar a fer-se. A la difusió del present proverbi influïren molt les obres de cons-

(1) Del llibre inèdit *Refraner barceloni*.

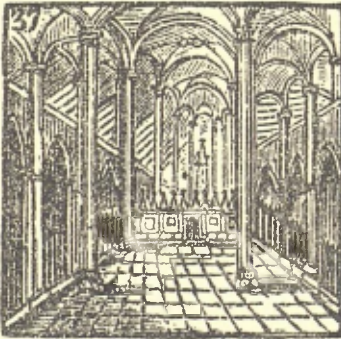
trucció de la façana de la nostra Seu, que varen conseguir dues generacions.

Costar més que les obres de la Seu. D'un esperit semblant a l'anterior, si bé aquest alludeix no ja al cost en temps, sinó al gran cost material, o sigui, al molt de diner que havia de costar la construcció de tan magna obra. Amb el mateix sentit, si bé molt menys usat, es diu: *costar més que de pintar la Seu*. No sabem que mai la Seu s'hagi pintat, i bé podria ésser que tingués un sentit metafòric, volent alludir no al cost de diner, sinó al difícil que seria poder aplicar una capa de pintura damunt de la pedra seca i dura.

A la Seu, si no hi pots posar la cama, posa-hi el peu. Variant: *A la Seu, posa-hi ton peu*. Vol significar que és de profit poder intervenir en les seves coses, perquè és lloc abundós i ric.

A la Seu, quan no hi plou hi goteja. Abunda en el mateix sentit que l'anterior. El poble mira totes les coses relacionades amb la Seu a través d'una visió de riquesa i abundor.

Tenir un setial en el cor de la Seu. Equival a ésser canonge, però en sentit figurat: gosar d'una bona prebenda, disfrutar d'algun càrrec o profit segur i important. Està inspirat en el mateix sentit que els dos anteriors.

Interior de la Seu

La Seu no necessita adorns. Per tractar una noia de maca, volent-li significar que no li calen empolainaments. La Seu és ja prou bella per ella sola, no li calen exornaments ni enfarfolls que l'embelleixin en lloc d'embellir-la.

Le Seu no espera les parròquies. Per significar que no és el gran el qui deu esperar el xic, sinó al contrari, que deu ésser el baix

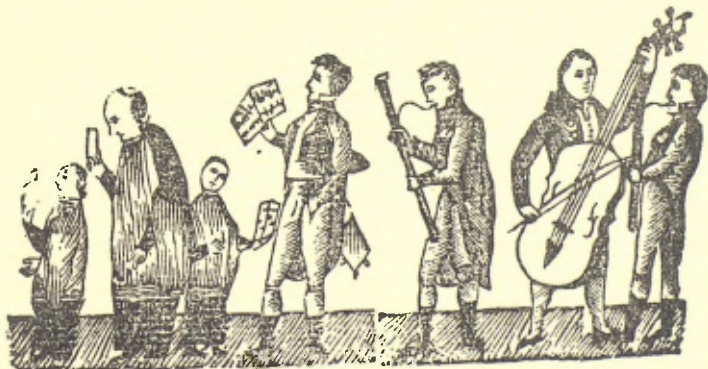
i humil el qui deu ajupir-se al fort i poderós. Una processó, si la Seu està ja disposada, pot fer-se sortir sense haver d'esperar la parròquia que hi pugui mancar, puix sense ella la processó es fa igualment.

Quan ve un barco foraster, a la Seu és on va primer. La nostra gent de mar havia tingut una gran devoció a la imatge del Sant Crist de Lepant. Molts mariners així que arribaven al port després d'una llarga travessia, i sobretot venint de les Amèriques, el primer que feien en posar peu a terra era anar-lo a adorar. Altrament,

quan venien naus estrangeres, sempre la visita a la Seu era la primera i obligada, tant per la vàlua i fama del temple com per la devoció a la indicada imatge.

Quan a la Seu repiquen, senyal de misteri. Fins a les darreries del segle passat se celebraven a la Seu, durant la Quaresma, uns famosos sermons en què eren explicats els misteris de la teologia. Aquests sermons eren avisats al poble per mitjà d'un toc de campana especial. Hi acudia una gran gentada, sobretot element jove; una bona part, més pel goig de les empentes i de la fosca que per devoció. Per això es creà el proverbi que apuntem al qual es dona un doble sentit recte i maliciós.

Anar a la Seu és anar al cel. Fa al·lusió a les grans funcions que s'havien celebrat a la Seu. Es donava una gran importància a la part musical, que constituïa moltes vegades un veritable concert més de música profana que religiosa. En temps reculats era la música de la Seu l'única que hi havia a Barcelona, i hi acudien totes les persones de gust refinat. Després de la inauguració del teatre de la Santa Creu i de la implantació de les òperes, la gent rica ja podia anar també al teatre, per això, les funcions religioses amb intervenció d'orquestra i orgue es van anomenar *òpera dels pobres*. El Capítol catedral sempre tingué gran cura que la capella i els músics que intervinguessin en les funcions fossin dels millors i més acreditats, tant és així que la nostra capella de música, que té un brillantíssim historial dintre la vida musical religiosa, era coneguda arreu del món litúrgic. Molts mestres estrangers venien a la Seu tant per gaudir de l'audició de la música com per adaptar-ne els elements millors. El poble tenia de la música de

La Capella de la Seu

la Seu un concepte tan delicat, que la creia comparable a la música dels àngels del cel, i creà amb aquest sentit el proverbi que expliquem.

*De cantar prou cantaria - si tenia bona veu:
aniria a Barcelona - a cantar al cor de la Seu.*

Respon al mateix sentit que l'anterior.

Els batejats a la Seu són més barcelonins que els altres. Variant: *No és bon barceloní el qui no és batejat a la Seu.* Segons la tradició, quan la presa de la ciutat pels moros, aquests cremaren tots els temples i destruïren tots els arxius, fins al punt que, en reprendre-la els cristians, fou molt difícil de poder identificar els veïns i restituir a cada u les propietats, puix que tots els documents s'havien cremat. Solament es va salvar per atzar l'arxiu de la Seu, i els qui en ella havien estat batejats pogueren ésser identificats i plenament reconeguts com a ciutadans.

Com un llunyà record d'aquella suposada feta i per creure en certa manera amb la inviolabilitat de les coses de la Seu, els vells barcelonins prengueren el costum de batejar llurs fills a la Seu, perquè si mai tornava a succeir una semblant cosa, poguessin certificar i garantir llur ciutadania.

*Els canonges de la Seu, - no poden ésser sinó deu:
un cop que varen ésser onze - va morir-se el pare Llonza.*

De caient familiar i humorístic, aplicat a les coses que deuen ésser en nombre just i precís. Recorda que els canonges deuen ésser precisament deu. També es dona el nom d'*els canonges* al número 10.

Barcelona, la ciutat de les tres catedrals. Així era anomenada la nostra ciutat pels molts forasters que per via marítima la visitaven en aquells passats temps de la nostra hegemonia mediterrània i marinera. En efecte, el nostre poble ha conservat també la dita que la ciutat comtal no tenia solament una catedral, com solen tenir les grans ciutats, sinó que en tenia tres, puix que, a part de la Seu, prou famosa i ponderada, tenia dos altres temples amb tots els honors de catedral i més que moltes. Són les esglésies de Santa Maria i el destruït temple de Santa Catarina; aquest darrer, no ja d'una grandiositat i magnificència basilicals, sinó també d'una riquesa i floritura de detalls veritablement enciseres. El temple de Santa Maria era popularment conegut per «la catedral sense claustre», «la Seu de la pescateria», per trobar-se el mercat de peix prop d'ella; per «la Seu del Born» i per «la Seu de la mar». El temple de Santa Catarina era anomenat «la catedral dels frares».

Agafar-se a l'argolla de la Seu. Variant: *Agafar-se a Panella*

del temple. Generalment s'entén per cercar la protecció i ajut de l'església, per creure-la posseïdora de gran influència i poder; però en el cas concret de l'argolla de la Seu pot recordar una antiga superstició, avui desapareguda. Els nostres avis creien que si durant set nits seguides anaven a agafar fortament l'argolla que tancava la porta principal de la Seu al punt de caure les dotze batallades de la mitja nit, obtenien una gran preferència de la sort i els anaven bé tots els negocis i empreses.

Més lleig que el cap de sota l'orgue de la Seu. Alludint a la testa de moro dita *la carassa*, de què ja ens hem ocupat.

Més catxasser que el rellotge de la Seu. Per qualificar algú de maimó, lent i parsimonià en el seu fer. Respon a la gran majestat amb què el nostre rellotge deixa caure les hores.

Com el rellotge de la Seu, que va amb una roda menys que els altres. S'aplica quan es troba el mitjà de fer o resoldre un afer amb menys elements que els que generalment es necessiten. És fama que el rellotge de la Seu va amb una roda menys que els altres. Hi hagué en la nostra ciutat, segons conta la veu popular, un famós rellotger que trobà la manera de fer córrer els rellotges amb una roda menys. Desitjava fer conèixer la seva troballa, però no sabia com. Es presentà a oferir els seus serveis al Consell, però aquest tenia ja rellotger i no el volgué treure del seu càrrec així com així. El rellotger ideà un pla. Sense que ningú ho sabés, entrà dintre de la cambra del rellotge i posà una petita trava molt dissimulada en un lloc amagat de la màquina i el rellotge es parà. El rellotger que se'n cuidava anà per arreglar-lo, i per més que mirà no compregué quina podia ésser la causa de la anormalitat. Forfollant, forfollant, caigué la minúscula palleta que havia obstruït el funcionament, i el rellotge tornà a marxar, però sense que el rellotger en pogués explicar la causa. La tramoia fou repetida diferents vegades, fins que els consellers decidiren substituir el vell rellotger, i recordant que un altre s'havia ofert per al càrrec, li varen concedir la cura del rellotge. Així, per la trava obtingué el que desitjava.

La carassa

En possessió del càrrec, el nou rellotger desféu seguidament el rellotge, i tragué la roda que, al seu entendre, hi sobrava. Però ¿com s'ho faria per fer conèixer el seu enginy? Trobà una manera: posà la roda damunt de la barana del campanar, mig fora i mig dintre, de manera que el més lleu trontoll la pogués fer caure. En tocar les hores, la trepidació del campanar la féu caure i anà a parar al carrer enmig de gran soroll. Tot el veïnat se n'assabentà i els sorprengué que hagués caigut una roda. Fou cridat el nou rellotger i li foren demanades explicacions. Ell digué que com per a la marxa del rellotge no calia aquella roda, l'havia tret i que no sabia com havia caigut al carrer. Els consellers restaren sorpresos de la facècia i esperant que al moment menys pensat el rellotge es pararia; però aquest moment no ha arribat; el rellotge corre encara sense la roda.

Portar més fúria que el llevant de darrera la Seu. Els voltants de la Seu, sobretot el claustre, en temps estival són els llocs més frescos de Barcelona i puix sempre hi bufa l'aire, per poc que en faci. Una tradició explica el perquè. En certa ocasió el diable necessitava una ànima per a fer una de les seves trafiques, i decidí anar a cercar-la. Per córrer més va pujar a cavall del vent. Vingué a Barcelona i va enfilarse per la Plaça Nova i carrer del Bisbe enllà. En passar per prop de la Seu va sentir gran cridòria, puix que a la Sala Capitular hi havia el Capítol reunit, i, com que no s'entenien, cridaven molt. El diable cregué que allí podria fer bona feina, i decidí entrar-hi.

—Tu ves voltant per aquí que jo ja surto—digué al vent.—I va entrar a la Sala Capitular a esperar que passessin les raons per veure si podia pescar la desitjada ànima. Però com que les raons en el Capítol encara no s'han acabat, el diable encara no ha pogut sortir, i el seu cavallet encara està donant voltes i més voltes en la seva espera. Hi ha d'altres que es donen per millor assabentats, i diuen que la presència del diable fou al moment advertida, i que empaitat hagué de fugir per una finestra sense poder avisar el seu cavall, que encara l'espera.

Quedar-se més parat que el carro de darrera la Seu. Per significar una gran sorpresa o admiració. L'establiment dels safareigs per a rentar roba és d'implantació molt moderna; abans, les dones anaven a rentar al rec que passava pel carrer de Tantarantaua i del Rec. Els blanquers llogaven uns davantals de cuir, i destinaven el producte al culte del seu Patró i a la conservació de l'entremès del lleó que, com a símbol del gremi, portaven a les

processons i festes públiques. A part d'un rentador situat en l'esperó de Llevant, del qual ja es troben cites en el Dietari Municipal en data molt reculada, no hi havia lloc per a rentar la roba. La gent rica i adinerada es servien fins fa pocs anys de bugaderes d'Horta, que la rentaven a la riera d'aquella població. Cada setmana baixava tot un esto! de dones d'Horta que traginaven la roba en un o més carros, posada en coixineres, una per cada casa. El carro es parava darrera de la Seu i hi restava tot el dia, mentre les bugaderes anaven a portar la roba neta per les cases, i a recullir-ne la bruta. A aquell carro que es passava tot el dia parat darrera l'absis, alludeix el refrany. Encara avui queden algunes bugaderes d'Horta, que amb una blanquíssima coixinera al coll, i netes elles com una patena, si bé vestides molt senzillament, les veiem molt de tard en tard pels nostres carrers anant a portar i a cercar la roba a velles cases de rànica tradició barcelonina, que prefereixen les hortanes a les bugaderes d'aire modern. El carro, fa anys que no l'hem vist.

Com el pet d'En Romeu que va fer trontollar la Seu. Aplicat a les coses petites i poc importants que porten molt d'enrenou. Es diu que fou tant sorollós, que ressonà set vegades i féu trontollar l'obra.

*Una vella tinc a casa, - no menja sinó fideus,
té una berruga a la panxa - com el campanar de la Seu.*

De caient humorístic i sense cap sentit determinat.

*De la Seu fins al cantó, - 'nem a cal Beco del recó,
si a cal Beco està tancat, - 'nem a la fonda del costat.*

Contarella i cantarella molt popular al segle passat que, retreient la Seu, alludia més principalment a la famosa fonda del Beco, establerta a la Plaça Nova, i que donava per la seva part posterior al carrer dels Capellans.

Vaig bé; vaig amb la Seu. Forma humorística i familiar, usada com a excusa i per distreure, quan algú ha fet alguna ventositat. Conten que un dia passava un peixater corrent pel davant de les escales de la Seu amb una panera de peix al cap, que anava a portar a la Boqueria, i en passar, tot corrent, va engegar un cosc fortíssim que deixà sorprès a tothom que passava per allí. Al mateix temps el rellotge de la Seu deixà sentir majestuosament una batallada que anunciava un quart d'una; i el peixater, molt seriosament, va exclamar enmig de la sorpresa i riallada general: *Vaig bé, vaig amb la Seu.*

Tenir més porra que el porrer de la Seu. Per tenir molta sort,

fortuna o xiripa. És corrent el modisme *tenir porra* per tenir sort, tema tret de l'antic joc de pilota, en què es posava una porra enmig, per dividir els jugadors, i es creia que el qui sense sortir-se de les regles del joc ni fer-ho expressament hi feia tocar la pilota, obtenia sort. També es refereix a la porra que es treia en els balls, la qual es disputaven els balladors.

En el darrer ball de Carnestoltes era costum que els músics portessin una grossa porra que, durant la primera part del ball, tenien dreta en el seu cadafalc com una ostentació o vanitat. Després de la mitja part la posaven enmig de la sala o lloc on es feia el ball i els ballaires se la barallaven procurant agafar-la i tenir-la sense perdre el ritme de la dansa ni mancar a les seves regles. El que la prenia, bo i disputant-se-la amb els altres, havia de portar-la la resta de balls i tenir molta cura que no li prenguessin. El que per fi es quedava amb la porra la guardava tota la Quaresma en què no es feien balls. Si era membre d'alguna colla de sarauistes de les que tant abundaven el segle

El porrer

passat, la seva colla tenia dret i obligació alhora d'organitzar, dirigir i llogar la música pel primer ball després de la Quaresma. Si l'afortunat en quedar-se la porra era un ballaire aïllat havia de concórrer al primer ball organitzat tot lluint-la, la qual cosa li donava una certa ascendència i preferència per damunt dels altres.

Aquest refrany té un caràcter ponderatiu, volent presentar la porra o maça del porrer o macer del Capítol com de mida exagerada i de gran valor, i volent significar que la sort és tanta que no es té una porra vulgar i qualsevulla, sinó la molt rica, grossa i valuosa del porrer de la Seu, o sia, el màxim grau que en porra pugui demanar-se.

Portar més claus que el Batlle de la Seu. El Batlle de la Seu, dit antigament *batlle de les pixarelles*, és qui té a la seva guarda el temple, i el càrrec de tancar-ne i obrir-ne les portes; quan ha de tancar-les, va seguint tot el temple proveït d'un gros feix de claus sorollant les quals avisa que és hora de sortir, i va tancant les

portes una darrera l'altra, i acaba per la de la capella de Santa Llúcia. El Batlle viu dintre de la Catedral, en una habitació que hi ha en el claustre, damunt mateix dela porta de la Pietat. Abans de l'establiment dels vigilants, del qual fa escassament una cinquantena d'anys, la visió d'un manoll de claus era cosa inusitada, i el que duia el Batlle de la Seu cridava l'atenció del poble, puix representava al mateix temps l'existència d'un nombre de portes que en cap altre edifici no podien trobar-se. La vista d'unes quantes claus reunides, portava de seguida el record del Batlle de la Seu, i donà lloc al proverbí.

El batlle de la Seu

Engegar algú a ventar la Tomasa de la Seu. Equival a engegar-lo a dida o a fregar, desitjar-li una cosa dura, aspra i difícil. La campana Tomasa pesa seixanta quintars, i per ponderar-ne la grandària es diu que sota seu caben dotze sabaters asseguts, treballant al voltant d'un vetllador, i no pas gaire empilats, puix que tots poden tenir al seu costat l'olla o galleda d'aigua per a remullar la sola. Per ventar aquesta campana es necessita molt de puny, i desitjar-li a algú aquesta feina representa no voler-li gaire bé.

Ésser el que venta la Tomasa. Equival a tractar a algú de valent i de molt forçut.

La millor festa de casa, és quan toca la Tomasa. La veu de la gran campana solament es deixa sentir en diades molt assenyalades, i el seu so ben conegut dels vells barcelonins comportava sempre un sentiment de satisfacció i joia puix aparellava uns moments de l'any extraordinaris.

Campana que sola es venta, o és molt bona o és molt dolenta. S'aplica a les persones inflades d'elles mateixes, que es lloen i envaneixen. Té origen en la dita que per Sant Tomàs la campana Tomasa de la Seu toca per a ella mateixa, això és, que toca per assenyalar la festa del seu sant Patró i, per tant, per la seva. La gent senzilla i, sobretot, la mainada, creuen que toca ella sola. Aquesta creença, molt arrelada, ha donat peu a la formació del proverbí que ens ocupa. El Patró de la nostra campana és Sant Tomàs de

Cantorbery, que celebra la seva festa el 29 de desembre, dia en què aquella deixa sentir el so greu i majestuós.

Tots frares o tots canonges. Per significar que en algun afer no deu haver-hi distincions ni preferències. Segons la veu popular, té origen en unes diferències hagudes amb el capítol sobre un lloc de preferència a ocupar en l'ordre de la processó del Corpus, entre els canonges de la Seu i els frares dominics, puix que uns i altres es creien amb iguals drets, i cap no volia donar el braç a tòrcer.

Riure's de la processó. Indica que no es té a una cosa el respecte, atenció o deferència deguts. Hi hagué un temps en què el clergat i els religiosos en general, sentiren per a la processó tan poc afecte que gairebé no n'hi anava cap, i quedava reduïda a l'element seglar, que, davant del poc respecte dels religiosos, també es retreia. Interessat el Capítol a donar a la processó del Corpus l'esplendor i dignitat que es mereixia, prometé donar una llossada de monedes d'or a tots els religiosos que hi assistissin. Féu posar al peu de la porta romànica del claustre una gran caldera plena de monedes d'or, i, en entrar la processó, tal com anaven els religiosos tornant l'atxa, rebien una llossada de monedes, com si els donessin menjar. Aquest present o gratificació atregué un gran nombre de clergues i altres religiosos a la processó; però no per això aquesta hi guanyà gaire, puix que en lloc de mantenir-se seriosos i reverents, es varen prendre la cosa en broma, fent, durant els curs, tanta gatzara i xirinola com podien, fins al punt que aviat el Capítol hagué de penedir-se de l'acord pres, puix era preferible que no hi anessin a anar-hi amb el poc respecte i dignitat amb què ho feien. Per això la gràcia durà molt poc temps. Així ho conta el poble.

Si tothom fos igual, qui duria els gegants? En efecte, si no hi hagués categories i diferències socials, tothom voldria anar a la processó en el lloc més honorífic i preferent, i no hi hauria qui volgués portar els gegants, que és la feina més pesada i menys lluïda.

Ballar més que el gegant de la ciutat, o més ballador que el gegant de la ciutat. Per a ponderar una persona molt balladora.

Fer ballar els gegants abans de Corpus. Fer alguna ridícula, estranyesa o excentricitat que provoqui la riassa.

Engegar a parlar amb els gegants. Per tractar a algú de poca solta i que no comprèn les coses més senzilles.

Enviar algú a fer pessigolles als gegants. Significa que són inútils i gens eficaces les coses i treballs fets. També per treure's algú del davant per inoportú o molest. Anàleg a engegar a dida o a fregar.

Engegar algú a portar la gegantessa. Engegar algú a fer una feina dura i difícil per treure-se'l del davant. Anàleg a trametre'l a ventar la Tomasa. Es diu que la gegantessa pesa nou roves,

El gegant

La gegantessa

una més que el gegant. Al qui porta la gegantessa se li dóna un graciós nom popular impublicable.

Ésser el que porta la gegantessa. Equival a ésser molt valent i forçut.

Des del gegant a En Magarrinyes. Indica tothom sense excepció, o sia, tots els ciutadans des del més alt, que és el gegant, fins a En Magarrinyes, un antic venedor de bitllets de les rifes de l'Empedrat, Hospital i Caritat, que vivia en una barraqueta del carrer del Carme, cantonada amb la Riera Alta; home excessivament petit.

Ésser tants com en van darrera dels gegants. Per indicar una gran quantitat de gent. En efecte, darrera dels gegants hi va tota la processó que ja representa un bon nombre de gent.

Quan l'Hereu i la Pubilla surten a passejar, Corpus vindrà. Els barcelonins donen als gegants els qualificatius carinyosos i familiars d'Hereu, a ell, i Pubilla, a ella, creient-los els hereus de

la ciutat i, en certa manera, els seus fills. En efecte, quan surten a lluir llurs elevades personalitats anuncien ja la proximitat de les festes del Corpus.

Els gegants

tava no recordava que es trobava en el dia de Corpus, no entenia el sentit humorista de la dita, i prenent-la pel seu sentit recte s'interessava pels pobres condemnats.

Desitjar la pau dels Gegants. Es desitja als casats de nou, puix és fama que els gegants són el matrimoni més ben avingut i que viu més en pau de Barcelona, ja que no se sap que mai hi hagi hagut entre ells cap diferència. Estrenen sempre vestits tots dos alhora; surten a passejar també sempre junts; balla l'un quan l'altre balla; fan, en fi, una vida del tot igual.

Esser el.... dels gegants.

Quan es vol titllar algun treballador, artista o cienciat de mal feiner i dolent dintre de la seva feina, se li diu que treballa per als gegants; així es diu, per exemple, ésser el sastre, barber, argenter, metge, llevadora, advocat, etc.

Els gegants

dels gegants als qui exerceixen aquest o altre ofici amb poc èxit i mala mà.

Anar al darrera amb un flabiol sonant. Per significar que en una cosa ja no hi ha res a fer, o que ja no hi ha apel·lació ni remei en quelcom, així com que tot quant es faci per a convèncer o reduir algú serà inútil i ineficaç. Alludeix al flabiolaire que va darrera dels gegants fent-los música sense que ells en puguin percebre ni endur-se'n res, donada llur condició material. Tant si sona com no, i soni el que vulgui, ells fan la seva via inalterables i indiferents a tota la música.

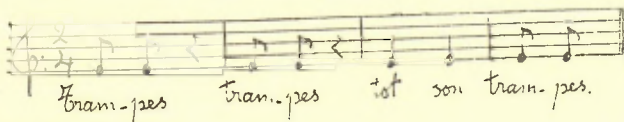
El refraner barceloní ofereix altres curiosos i interessants refranys referents als gegants, però com que no són els de la Seu no hem cregut pertinent incloure'ls en aquest treball.

Trampes, trampes, tot són trampes. Interpretació mimològica del so dels tabals que des de molt antic concorren a la processó de Corpus anunciant amb llur so l'acostament del popular seguici.

Les trampes

Aquests tabals, tot i concórrer a la processó organitzada pel Capítol Catedral, són de la ciutat, i des de fa molts anys el poble amb la seva graciosa càustica, amb la seva frase vol alludir maliciosament als embolics de l'administració comunal, pregonada per la veu dels tabals. Aquest vell mimologisme ha fet que el grup format

Tonada de les trampes

pels dos tabalers que sempre han fet companyia als gegants i altres entremesos propietat de la Ciutat, rebí el nom de *trampes*.

Segons el dir del poble, tan insípida tonada fou treta i empescada per un famós músic, Pau Timbales, el qual degué restar sota terra set anys.

Semblar la Custòdia d'En Daroca. Es diu d'una cosa per la qual es tingui gran estima i mirament, no gosant a tocar-la ni gairebé mirar-la per por que es malmeti. No hi ha dubte que el proverbi es refereix a la cèlebre i històrica custòdia de la petita vila aragonesa de Daroca; però la tradició barcelonina ha fet del nom geogràfic un nom personal i ha creat al seu entorn una llegenda o tradició ben barcelonina. Per això no hem dubtat a incloure-la en el present recull, tot i creure que es tracta de la custòdia indicada.

La ciutat es trobava que no tenia custòdia; en canvi, en tenia una de molt preciosa i bonica un particular anomenat Daroca, i el Consell li va demanar si volia deixar-la. Després de fer-se pregar molt, accedí; però amb la condició que devia ésser portada sense tàlem perquè tothom la pogués veure i admirar. Així es féu; però a mig curs caigué un gran xàfec i la custòdia amb solament una mica de tocar-hi l'aigua, quedà deslluïda i atropellada, fins al punt que feia fàstig de mirar. Aquesta tradició barcelonina pot recordar uns moments del segle xv en què fou robada la custòdia de la Seu.

Quan la conquesta del regne de València, trobant-se al llogarret de Llugent el noble cavaller Berenguer d'Entença amb altres cinc nobles capitans, foren consagrades sis formes perquè rebessin la comunió, però en aquell moment entraren els moros a l'església, i no fou possible que les prenguessin. El capità templer que les havia consagrat les recollí i, guardant-les curosament, sortí del Castell del Còdol, on va tenir lloc el fet, cap al llogarret saragossà de Daroca, on les diposità. Observà que tant aquelles com els corporals estaven tacades de sang. El fet tingué lloc en 1238. El rei En Jaume féu construir una magnífica custòdia, una de les millors joies de l'argenteria catalana, universalment coneguda pel seu mèrit artístic, en la qual foren guardades les sagrades formes. Encara avui es veneren en la que fou col·legiata de l'orde del Cister, l'anomenat Monestir de Piedra, que havia pertangut als monjos de Poblet.

JOAN AMADES

(Continuarà)

Bibliografia

JOAN SUTRÀ I VIÑAS.—*El retaule de Sant Miquel, de l'Església del Monestir de Sant Miquel de Cruïlles*.—Un follet d'11 pàgines.—25 fotografies.—Clixés.—Collecció Fotogràfica Joan Sutrà.—Figueres.

Quan en el mes de setembre de 1883 realitzàrem una visita, amb els companys de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques (antecessora del nostre CENTRE), senyors Antoni Aulèstia i Joaquim Casades (1), a l'església de Sant Miquel de Cruïlles, quedàrem sorpresos per les meravelles arqueològiques i artístiques que atresorava la notabilíssima església romànica, aleshores a penes coneguda, i de la qual solament teníem notícies per l'obra del Pare Villanueva (2).

En aquells primers temps de l'Excursionisme, estàvem desorientats, gairebé completament en tot el que es referia a la història artística de la Pàtria, i solament ens guiava la intuïció i l'entusiasme en la pacient recerca del nostre gloriós passat, en allò referent a les arts plàstiques. Ningú no havia orientat els qui aleshores érem joves en aquestes disciplines, la qual cosa ens obligava a ésser autodidactes, sense altra preparació adequada que l'enamorament per a tot el que pertanyia a la Catalunya antiga i a les manifestacions de la gran cultura que, en temps pretèrits, s'havia aconseguit a la nostra terra.

Els orígens i procés de la pintura catalana, tan rica, tan típica i de tan gran interès, que podem afirmar que és *millenària*, com la història política de la nostra terra, ¿qui la coneixia d'entre nosaltres? Aleshores - i de poc més abans - l'arqueòleg senyor Josep Puiggari (1820-1903), cap de l'Arxiu Municipal de la nostra ciutat, per tal de documentar els seus estudis sobre Indumentària (3), pelegrinà per mantes contrades de Catalunya en la recerca de retaules, oblidats o gens estimats, a les esglésies rurals i ermites de muntanya; obtingué una arplega de detalls, interessants indub-

(1) *Memòries de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques*, Vol. VII, p. 168 ss.

(2) *Viaje Literario a las Iglesias de España*, t. XIV, p. 153.

(3) *Monografía histórica y iconografía del traje.—Estudios de indumentaria española concreta y comparada*.

tablement; però no produí, al nostre entendre, una obra d'ensenyament, un vertader cos de doctrina. De manera que podem afirmar que fins que En Sanpere i Miquel, en els seus *Cuatrocentistas*, inicià els camins de la investigació i de la crítica, completats, amb millor minerva, per Mossèn Gudiol, ben poca cosa sabíem de la pintura catalana antiga i dels grans mestres que la produïren.

Avui, el camí a recórrer és planer, i els resultats són evidents. La monografia de Joan Sutrà i Viñas, que motiva aquesta *Nota*, així com l'estimable opuscle del mateix autor *Las obras de restauración realizadas en la Iglesia parroquial de San Pedro de Montagut* (1), demostren que ha quedat ben fressada i segura la via que condueix al coneixement perfecte d'una de les branques més esportives de la nostra antiquíssima cultura artística.

L'obra del renomnat artista empordanès senyor Sutrà, és un magnífic exemple, que no dubtem que tindrà seguidors si, com és de creure, hom compta, com l'esmentat senyor, amb el valuós ajut moral i material que li han permès de portar a bon terme el seu meritíssim treball.

És de justícia recordar, com ho retreu l'autor, que les restauracions de Sant Miquel de Cruïlles i de Sant Pere de Montagut no haurien estat possibles sense la magnanimitat de l'Illm. i Rdm. Prelat Dr. Josep Vila i Martínez, bisbe de Girona (2); la cooperació de l'Illtre. Dr. Josep Morera, canonge, doctoral de la Seu gironina, i de la Comissió Protectora del Patrimoni Artístic Diocesà.

La descripció del retaule de Cruïlles, feta amb tot esment, dona completíssima idea de la importància de tan notable obra, evidenciada pels fotogravats que acompanyen el text i que permeten conèixer les particularitats de la tècnica, de l'estil i de tot el que precisa per a intentar la filiació del mateix. L'autor, després de l'examen comparatiu entre el retaule del Monestir de Cruïlles i les tres obres *documentades* del pintor Lluís Borrassà, li permeten atribuir al gran mestre català la magnífica obra. Al senyor Sutrà ha correspost la meritíssima de la seva neteja i restauració.

P. C. i G.

(1) Figueras.—Julio de 1930.—Tipografia Carreras.—Girona.

(2) Lamentem sincerament la mort de tan il·lustre prelat ocorreguda ara de poc (a. C. s.).

La responsabilitat literària i d'il·lustració dels treballs que es publiquen en el Butlletí correspon exclusivament als seus respectius autors.